

---

*Оксана
Панафідіна*

УДК 101.1

ЩО ТАКЕ КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ? Підходи до розуміння класики і проблема їх релевантності ¹

Вступ

Однією з необхідних умов повноцінного функціонування будь-якої наукової, у тому числі й філософської, спільноти є наявність специфічної розвинутої прийнятної в межах цього співтовариства термінологічної системи. Адже якщо використовується термінологія застаріла та/або не має достатнього ступеня прояснення, це може призвести до непорозуміння, слабкості та неефективності інтелектуальної комунікації всередині наукової спільноти, непродуктивності досліджень унаслідок апелювання до застарілих концептуальних схем тощо. Для вітчизняної філософії завдання прояснення філософської термінології залишається одним із пріоритетних, його реалізація сприятиме кращому розумінню як суті і змісту сучасного філософування, так і адекватній експлікації історико-філософського процесу минулого.

До таких філософських термінів, що потребують прояснення, належить «класична філософія». Цей термін увіходить до філософського лексикону, його активно використовують як у науковій, так і в навчальній літературі, але при ближчому розгляді

---

¹ Я вдячна Я. Шрамкові за підказані цінні ідеї, що сприяли остаточній концептуалізації статті, а також за допомогу в уточненні перекладу цитат.

він виявляє свою проблематичність. Так, наприклад, говорячи про «класичну античну філософію», зазвичай мають на увазі період V—IV сторіччя до н.е. у розвитку античної філософії, але Демокрита, котрий, як і Платон та Аристотель, створив розгалужену філософську систему, до нього не відносять; під «класичною німецькою філософією» розуміють період кінця XVIII — першої половини XIX сторіччя, але розглядають вчення всього лише чотирьох філософів — Канта, Фіхте, Шелінга та Гегеля, хоча відомо, що у Німеччині у цей час мав місце такий потужний інтелектуальний «киплячий казан», що варті уваги назви «класики» набагато більше імен; доволі модним залишається поняття «некласична філософія», яка нібито приходить на зміну класичній і в якій нібито відсутня (або ж, як варіант, значно послаблена) довіра до розуму, його можливостей у пізнанні світу тощо, проте з такої позиції із сучасного історико-філософського контексту принципово випадає доволі потужна аналітична філософія, яка багато в чому продовжує класичну раціоналістичну філософську традицію. Крім того, не беруть до уваги, що вже І. Кант значно обмежує претензії чистого розуму у сфері науково-теоретичного пізнання.

Цікаво, що філософи нечасто займались аналізом власного розуміння класики, що, з одного боку, виглядає доволі дивним, адже всупереч критичному духу самої філософії подекуди зовсім некритично використовують зокрема наведені вище поняття. Хоча, з іншого боку, такий стан справ можна пояснити тим, що настанова на прояснення значення понять і встановлення чітких меж їх застосування — одна з відмітних особливостей аналітичної філософії, загалом слабо репрезентованої на континенті. У цій статті буде здійснено спробу аналізу того значення, в якому зазвичай використовують поняття «класична філософія», виявлення рівня його адекватності і прийнятності для сучасних історико-філософських досліджень та визначення його евристичного методологічного потенціалу у таких дослідженнях.

Підходи до експлікації класичного

Спеціальних досліджень, присвячених аналізу розуміння класичного у філософії, практично немає, але це питання доволі добре розроблене в мистецтвознавстві, і саме його здобутки зазвичай робили засадовими філософи, які розглядали класичне у своїй галузі знання. Спираючись на матеріал вступної лекції до «Курсу лекцій з класичної німецької філософії» Ю. Перова, де автор розмірковує над можливим значенням поняття «філософська класика» [Перов, 2010: с. 25—41], можна виокремити три підходи до її експлікації: 1) ціннісно-нормативний; 2) історико-дескриптивний; 3) теоретико-типологічний. Кожен з них репрезентовано у працях філософів, передусім німецьких.

Етимологічно значення класичного пов'язане з його ціннісно-нормативним тлумаченням (від лат. *classicus* — такий, що належить до першого

класу, першокласний, зразковий²). Саме таке значення поняття класичного домінувало у європейській культурі впритул до доби Нового часу, коли паралельно сформувались загальна настанова, в тому числі у філософії, на дистанціювання від традицій і авторитетів та прогресистська орієнтація на все нове. Шанування старого, преклоніння перед його здобутками — орієнтація традиційного суспільства — проявлялись і в попередній філософії. Досить згадати загальну мовчазну згоду щодо позначення Філософом з великої літери Аристотеля у схоластичній середньовічній традиції (внаслідок чого вона мала багато в чому учнівський характер) або пієтет щодо високої античності за доби Відродження (буквально захоплення класичною стародавністю та її відродження). Важливо відзначити, що у подальшому, коли дедалі більшого поширення набуватиме історико-дескриптивний підхід до експлікації класичного, критично налаштований щодо традиційного ціннісно-нормативного, нормативний зміст цього поняття не зникне, хоча й значно трансформується. А тому, як зазначає Г.-Г. Гадамер, «насправді нормативний елемент ніколи цілком не зникнув із поняття класичного» [Гадамер, 2000: с. 267].

В рамках ціннісно-нормативного підходу класику розглядають у контексті позитивно-ціннісних суджень, їй приписують статус неминущої та універсальної значущості для всіх часів і культур, вона є нормою і зразком для наслідування у певній сфері діяльності, а результати такої діяльності класиків проголошують неперевершеними і видатними творіннями. Наголошуючи на тому, що саме нормативний зміст є вихідним у понятті класичного, Г.-Г. Гадамер стверджує: «Ми називаємо щось класичним, усвідомлюючи його тривалість і надійність, його невідчужуване, незалежне від часових обставин значення, — щось на кшталт позачасового теперішнього, сучасного будь-якій добі» [Гадамер, 2000: с. 268]. Для адекватного розуміння класичної норми ми маємо перебувати на певній історичній відстані від неї («історична дистанція») і спостерігати стан занепаду у період після часу її існування, хоча саме класичне через його значущість і певною мірою присутність у сучасності перебуває немовби «поза часом», має «надісторичну цінність», а класичні витвори, за висловом Й.Г. Гердера, являють собою «вічні правила для людського розсуду всіх часів» [Herder, 1965: S. 233].

Починаючи з доби Відродження, і особливо у Новий час, поступово формується нове ставлення до класики, якою поки що традиційно вважають

---

² Поняття «класик» у Стародавньому Римі спочатку використовували на позначення найбагатшої групи громадян (чотири менш багаті називали класами, а шосту — найбіднішу — пролетарями), а з часів Цицерона — й у переносному значенні на позначення кращих філософів і поетів. У середньовіччі поняття «класик» і похідні від нього поняття «класика» і «класичний» практично не використовували, їх актуалізація починається з кінця XV сторіччя. Значного поширення ці поняття набувають від кінця XVII сторіччя у значенні чогось зразкового, вартого для вивчення у класах (навчальних групах) і гідного для наслідування [Савельєва, Полетаєв, 2010: с. 9].

античність. Дедалі більше усвідомлюють історичну дистанцію, що відмежовує сучасність від класичної епохи, яка дедалі більше відходить у минуле. Одна із домінуючих ідей доби Просвітництва — ідея прогресу — позначилась і на усвідомленні того, що відтворення старого за нових умов навряд чи можливе і навряд чи доцільно намагатись це робити. Адже навіть найвищі досягнення людського духу необхідно розглядати всього лише як «точку в лінії часів», що «постійно йде вперед», і відповідно все залежить від скороминушого часу [Herder, 1965: S. 234].

З кінця XVII сторіччя, починаючи з тривалої естетичної дискусії у Франції, відомої як «суперечка про давніх та нових», спостерігаємо тенденцію переходу від беззастережного захоплення класичною античністю і схиляння перед нею до визнання того, що в Новий час у мистецтві з'являються такі досягнення, які виходять за рамки зразкових витворів стародавності. Завдяки Й.Г. Гердерові в європейській культурі остаточно закріплюється уявлення про античність як про її «дитячий вік». Як наслідок, відбувається поступова історизація поняття «класика» і започатковується тенденція до перетворення його на суто історичне та описове поняття. Класика — не тільки те, що належить сивій давнині, але й те, що не може бути відтвореним у сучасності і не має бути зразком для наслідування у нових історичних реаліях; вона є самодостатньою цінністю, а тому її треба зафіксувати і якомога ретельніше описати (така настанова нагадує наївну настанову істориків-науковців, сформульовану у XIX сторіччі Л. фон Ранке, — пояснити «як усе було насправді»). Класичне поступово перестає бути нормою і неперевершеним зразком для наслідування. Завершенням цієї тенденції можна вважати формування ціннісно-негативного ставлення до класики у постмодернізмі як до «несучасного» і «несвоечасного», такого, що взагалі не придатне для розв'язання проблем сучасності [Перов, 2010: с. 30], і відповідно неперетривого, зайвого «баласту минулого».

Ще один підхід до експлікації класичного (теоретико-типологічний) на прикладі класичного мистецтва (яким так само є античне) пропонує у своїх «Лекціях з естетики» Г.В.Ф. Гегель. Зокрема, він, аналізуючи сутність мистецтва, стверджує, що його «змістом є ідея, а формою — чуттєве, образне оформлення [*Gestaltung*]», відповідно «його метою є чуттєве зображення абсолютного» [Hegel, 1842: S. 89]. Крім загальної (образної) форми мистецтва, Гегель виокремлює й «особливі форми мистецтва», які демонструють «різні співвідношення між змістом та його виявом», зокрема символічну, класичну і романтичну. Саме у класичному мистецтві вони якнайкраще відповідають одне одному: «Класична форма мистецтва досягла вершини того, що може дати чуттєве втілення мистецтва, і якщо у ній є щось недосконале, то це тільки саме мистецтво та обмеженість художньої сфери» [Hegel, 1842: S. 100]. Отже, класичне, згідно з Гегелем, являє собою відповідність суцього своєму поняттю, форми — змісту, виходячи з того, чим по суті є певний різновид діяльності і в чому полягає його призначення. У такому розумінні класичного

його нормативні та історичні характеристики відступають на задній план, головну увагу зосереджують на виявленні засадових рис, таких, що відрізняють явище певного типу від інших явищ, причому як порівняно з принципово іншим, так і з іншими елементами всередині певного системного явища як такого, що вже або ще не відповідає ідеалу єдності змісту і форми, притаманному поняттю цього роду суцього.

Розглянувши головні підходи до експлікації класичного, розроблені передусім на прикладі осмислення класичного мистецтва, маємо констатувати, що застосування всіх трьох підходів до філософського розуміння класики є доволі проблематичним і викликає низку питань. Спробуємо довести, що кожен із цих підходів неприйнятний для експлікації «класичної філософії».

Класичне у філософії: негативні означення Класична філософія не може бути зразком для наслідування

Кращі здобутки філософів, як відомо, з'являлись зовсім не шляхом наслідування, а на тлі критики авторитетів, завдяки прагненню самостійно розв'язувати актуальні філософські проблеми. Так, Аристотель, аргументовано критикуючи платонівське вчення про ідеї, розробляє власну не менш потужну філософську систему. Р. Декарт пропонує кожному принаймні раз у житті все піддати сумнівові, а потім, знайшовши Архімедову точку опертя у власному розумі, самостійно вивести ясне і очевидне знання. Ф. Бекон теж починає своє вчення з критичної частини концепцією ідолів розуму, з-поміж яких він називає «ідоли театру або теорій». Вихідний момент критичної філософії І. Канта — ідея «коперніканського перевороту», суть якого полягає у новому визначенні предмета філософії порівняно з усіма попередніми уявленнями філософів (і догматиків, і скептиків). Позитивісти, зокрема Р. Карнап, були зорієнтовані на подолання всієї метафізики, а К. Поппер говорив, що він «убив логічний позитивізм».

Крім того, у різних філософських традиціях позитивно-цінним значенням наділяють вчення різних філософів. Наприклад, неоплатоніки і представники патристики шанували вчення Платона, а філософи-схоласти — Аристотеля, хоча представники середньовічної містики періоду схоластики вчення останнього аж ніяк не розглядали як класичний еталон. У марксистській філософії найбільшим досягненням попередньої, зокрема «класичної німецької», філософії проголошували діалектику Г.В.Ф. Гегеля, а в аналітичній філософії наголос роблять на теоретичній філософії І. Канта. Представники філософської антропології чи екзистенціалізму наділяють ціннісним рангом радше вчення Б. Паскаля, ніж Р. Декарта.

Якщо й були в історії європейської філософії періоди схилення перед філософськими авторитетами, як, наприклад, за доби еллінізму в античності або у середньовічній філософії, то це пов'язано з деяким занепадом самої філософії, втратою нею самостійного теоретичного характеру. Але й у такі

періоди все одно не було простого копіювання і відтворення філософських ідей минулого. Зокрема, Епікур, роблячи засадовою атомістичну філософію Демокрита, вносить нове у розуміння детермінізму, тим самим фундує концепцію ймовірнісного детермінізму. Фома Аквінський на ґрунті філософської системи Аристотеля розробляє власну філософсько-теологічну систему, синтезуючи аристотелізм із християнською теологією.

**Класична філософія не може бути тим,
що належить виключно минулому, що пішло
у небуття**

Історія філософії — це спосіб існування самої філософії. Розуміння цього крилатого вислову залежатиме від того, як ми розуміємо саму історію філософії: як кумулятивний процес, як «галерею героїв мислячого розуму» — імен, ідей, вчень, що на кожному новому етапі розвитку філософської думки дедалі більше розкривають сутність філософії (Г. Гегель), або ж як історію постановки філософських проблем, спроб їх розв'язання, переформулювання, розщеплення на більш дрібні проблеми (К. Ясперс). У першому випадку історія філософії потребує описового підходу, а в другому — проблемно-дослідницького.

У будь-якому разі ні історик філософії, ні власне філософ не можуть оминати праці філософів минулого. Як зауважує Т. Ойзерман, «немає жодної філософської системи, хоч би якою своєрідною, новаторською вона була, яка б не спиралась на попередні філософські ідеї, не виходила б із нагромадженого фонду філософських ідей»; «минуле філософії існує здебільшого як хронологічне минуле, а не як щось застаріле, віджиле, таке, що втратило свій смисл і значення» [Ойзерман, 1999: с. 20, 23]. Саме у цьому полягає особливість філософії порівняно з природничими науками, де практично ніхто із сучасників не читає творів своїх класиків, адже ті проблеми, які вони поставили, для сучасної науки вже розв'язано, сформульовані ними закони і теорії вивчають учні та студенти, а сучасних природодослідників цікавлять уже інші проблеми. Представники гуманітарних наук читають своїх нечисленних класиків, але зайняті й постановкою та розв'язанням нових проблем. Філософи ж вбачають у мислителів попередніх епох передусім тих, до кого можна звернутись із питанням, хто демонструє кращі зразки розв'язання актуальних і сьогодні філософських проблем. Тому історія філософії не являє собою просту змінюваність філософських вчень у часі.

Історична дистанція, що відмежовує нас від філософської класики, аж ніяк не є перешкодою на шляху її розуміння та актуалізації у контексті сучасності. Першоджерела філософів-класиків — завжди початковий момент власного філософування, вічне джерело філософських проблем та ідей, з якими можна погоджуватись або критикувати, дискутувати та опонувати, розвивати та переглядати, а тому їх недоцільно розглядати виключно як самодостатню цінність.

На думку К. Ясперса, позиція класичного історизму, суть якої полягає у констатації фактичного існування чого-небудь за певної доби і в певній культурі, його якомога більш об'єктивному описі, без залучення оцінних суджень, а також розумінні і прийнятті як факту, як історичної даності, аж ніяк недостатня для розуміння філософської класики. Адже в цьому разі, як і в разі вільного поводження з нею та орієнтації на руйнування колишніх філософських побудов, «я тільки стою навпроти». Проте «до витоків я потрапляю, тільки якщо я сам беру у цьому участь» [Ясперс, 2000: с. 204], тобто коли, самостійно інтерпретуючи текст, я як творчо мислячий читач намагаюсь зрозуміти його краще, ніж розумів свого часу автор. Щоб це стало можливим, необхідне поєднання двох настанов: руйнівної інтерпретації, коли «знищують помилки, що виникли внаслідок недбалості й оман», та критичної інтерпретації, коли «боязкість перед історично великим залишається у недоторканності» [Ясперс, 2000: с. 202, 203]. Тільки така стратегія у ставленні до класики забезпечить можливість пробудження і розвитку власного філософування.

Класична філософія не може бути окремим типом філософії

В «Енциклопедії філософських наук» Гегель стверджує, що «як у мистецтві, так і в інших галузях істинність і міцність змісту суттєвим чином ґрунтовані на тому, що він виявляється тотожним формі». Коли Гегель говорить про тотожність змісту та форми, він має на увазі саме внутрішню форму як спосіб організації змісту, натомість зовнішня форма як спосіб просторової організації об'єкта — «байдужа до змісту» [Hegel, 1979: Bd. 8, S. 266–267]. Якщо формою мистецтва є чуттєвий образ, то формою філософії як «найвищого способу осягнення духовно конкретного» є, згідно з Гегелем, «абстрактне у відносному смислі» — мислення [Hegel, 1842: S. 77]. Отже, філософському змісту має відповідати одна, найбільш адекватна, форма. З огляду на те, що змістом філософії, як її розуміє сам Гегель, є Абсолютна ідея, що проходить три стадії саморозвитку і самопізнання, то його філософія абсолютного ідеалізму є найбільш адекватною формою для такого змісту, і, напевне, тільки її варто іменувати класичною.

Гегель в експлікації суті філософії іде традиційним для Нового часу шляхом, прагнучи перетворити її на строгу науку. Оскільки справжня філософія вибудовується відповідно до принципів і критеріїв науковості (як їх розуміли у Новий час), то плюралізм філософських вчень, що завжди мав місце в історії філософії, з нею принципово несумісний. Тому практично всі філософи Нового часу аж до середини XIX сторіччя, у тому числі Кант і Гегель, розглядали історію філософії як деякий телеологічний процес, що має бути завершеним побудовою системи справжньої наукової філософії (для кожного, звісно, це мала бути власна система). Т. Ойзерман вважає, що «прагнення подолати плюралізм філософських вчень і концепцій було пов'язане з переконанням, що філософія... являє собою пізнання заради

пізнання, чисте прагнення до всеохопної істини, осягненням якої завершується історія філософії» [Ойзерман, 1999: с. 51].

Втім, така претензія філософів з огляду на сучасне уявлення про сутність наукового пізнання, його можливості і межі виглядає невинуватою. Критерії науковості, вироблені Кантом у «Критиці чистого розуму», можуть бути застосовані якщо не до самої філософії, то принаймні до пізнання історії філософії. Саме його теоретична філософія заклала підґрунтя для таких ідей, як інтерналізм (неможливість позиції зовнішнього стосовно світу «Всевидячого ока», згідно з Т. Нагелем, «погляду із нізвідки»), інтерсуб'єктивність (як умова всезагальної значущості знання), орієнтація пізнання на безконечний процес пошуку Істини (а не володіння нею), фалібілізм (неможливість абсолютного знання і здатність суб'єкта помилятися), обмеженість наявним або можливим досвідом (як гарантія того, що розум не займатиметься безплідними спекуляціями) тощо. Отже, якщо застосувати ці ідеї до історії філософії, то треба не йти шляхом накладення на реально існуючий історико-філософський процес деякої телеологічної схеми, а здійснювати аналіз наявного емпіричного матеріалу — різноманітних філософських вчень, що виникли за більш ніж дві з половиною тисячі років, і всього того, що пов'язане з їхньою появою, трансформацією, рецепцією, інтерпретацією, актуалізацією тощо.

Найбільш очевидний висновок, який можна зробити на підставі такого аналізу, полягає в тому, що існують різні типи філософії (висновок про те, що «різноманіття було і є безумовно необхідним для існування науки філософії», робить уже Гегель [Hegel, 1979: Bd. 18, S. 37]), які презентують різні моделі філософування з відмінними способами постановки та розв'язання філософських проблем, їх переліком, використовуваним філософським інструментарієм. Одні філософи орієнтуються на аналіз, осмислення та узагальнення результатів науки, інші — на дослідження людських переживань, суб'єктивних психічних станів. Тому філософський зміст може бути як науковим, так і позанауковим, тобто таким, що не належить (можливо, поки що) до компетенції науки [Ойзерман, 1999: с. 28–29]. З огляду на це означення філософії теж доволі різняться між собою, іноді нібито взаємно виключають одна одну. Як правило, такі означення мають імперативний характер, розкривають уявлення певного філософа про те, якою, з його точки зору, має бути філософія, а не чим вона є в реальному історико-філософському процесі. Натомість означення реально існуючої філософії має передусім врахувати таку її невід'ємну характеристику, як плюралізм³.

³ Як зазначає О. Погорелов, причиною плюралізму є існування позаемпіричної реальності і намагання пізнати її глибинні засади, а тому він принципово неусувний. Загалом погоджуючись із цією тезою, можна посперечатись з іншими його тезами, зокрема що «плюралізм є формою осягнення внутрішньої реальності» і що «справжній творець філософського вчення завжди розпочинає немовби з нуля», інакше «теоретична побу-

Діяльність усіх філософів полягає в тому, що вони самотійно міркують на філософські теми, намагаються розв'язати філософські проблеми. Специфіка філософських тем зумовлює те, що міркування філософів мають найбільш абстрактний характер і, крім того, як уже зазначалось, вони стосуються дуже широкого кола питань, починаючи від того, як влаштований світ і наскільки адекватно ми можемо його пізнати, і до того, ким є людина і в чому полягає сенс її життя. Оскільки філософський зміст є надзвичайно різноманітним, то, напевне, всупереч тому, що вважав Гегель, можливі різні способи його впорядкування. У рамках гегелівської концепції раціональному змісту відповідає раціональна форма, отже, форма та зміст збігаються. З цієї позиції випливає, що може існувати тільки один тип філософії, який у своїй найбільш розвиненій формі вартий того, щоб його іменували класичною філософією. Але в дійсності існує й інша філософія, в якій, наприклад, раціональна форма організовує ірраціональний філософський досвід, і таку філософію з цієї ж позиції проголошують неklasичною. Парадоксально, проте у неklasичних філософів теж є свої класики: в екзистенціалізмі — С. К'єркегор, у герменевтиці — Ф. Шляєрмахер, у психоаналізі — З. Фройд. Отже, якщо аналізувати реально існуючий історико-філософський процес, то доведеться констатувати, що існує щонайменше два типи філософії, в яких спільною є форма, але відмінним зміст⁴.

Усе поки що сказане про форму філософії цілком вписується у гегелівське уявлення про сутність філософії. Зокрема, він стверджує, що «хоч би якими різними були філософії, вони все ж мають те спільне, що всі вони є

дова» — всього «лише імітація філософського умогляду» [Погорелов, 2001: с. 13–14, 17]. По-перше, позаемпірична реальність є предметом і наукового пізнання, наприклад, математики, тому чітке розмежування на цій підставі філософської та наукової раціональності недоцільне; по-друге, «інтелектуальні прозріння», пов'язані з діяльністю інтелектуальної інтуїції, є у тій же математиці, і математики завжди намагаються зробити їх загальнозначущими, перевівши у площину логічної аргументації (це чудово демонструє відомий вислів Карла Гауса: «Ось мій результат, але я поки що не знаю, як до нього прийти»); по-третє, для того, щоб були можливі такі «інтелектуальні прозріння» і щоб не «винаходити заново велосипед», важливо знати твори видатних філософів-попередників, пройти у них професійний вишкіл, тому починати філософу «з нуля» або «з чистої дошки» навряд чи можливо та доцільно. До речі, О. Погорелов у своїй статті опосередковано підтверджує останню тезу, зауважуючи, що філософія Аристотеля являє собою «першу спробу конструктивного пояснення філософського плюралізму» [Погорелов, 2001: с. 6], адже він предметно розглядав способи розв'язання проблеми первоначала всіх своїх попередників і дійшов висновку, що найкращою стратегією буде синтезування їхніх поглядів.

⁴ У статті їм відповідають два слова, які орієнтують, у даному контексті, одне, «філософствування», на науково-теоретичну діяльність філософів з урахуванням критеріїв наукової раціональності, а друге, «філософування», — на духовно-практичну діяльність, спрямовану на осмислення того, що не піддається науковому пізнанню з його позицією «від третьої особи». У цій площині лежить суперечка між розумінням філософії як науки і як світогляду (див.: [Шрамко, 2010]).

філософією» [Hegel, 1979: Bd. 18, S. 37], тобто мають специфічну філософську форму, яка передбачає аргументований спосіб викладення результатів міркувань філософів і наявність логічних відношень між їхніми окремими судженнями. Проте різними можуть бути не тільки філософський зміст і проблематика, але й форма філософських творів, покликана оформити філософський досвід суб'єкта, надати певного обрису або процесу розмірковування над певною проблемою чи комплексом філософських проблем, або результату цих розмірковувань. Це можуть бути трактат, стаття, діалог, нарис, есей, сповідь, автобіографія, збірка афоризмів, листи, філософська поема, апологія, сума тощо [Многообразие жанров, 2001]. Цікаво, що один і той самий філософський зміст, що його продукує навіть один і той самий автор, може набувати різних філософських форм, як і в одній формі можна виразити різний зміст.

Починаючи від Аристотеля, і особливо у філософії Нового часу, трактат отримує статус класичної форми філософських творів, не в останню чергу внаслідок орієнтації філософів на формальні критерії раціональності та процесу професіоналізації самої філософії. Досить згадати «Два трактати про врядування» Дж. Лока, «Трактат про людську природу» Д. Юма, «Політичний трактат» Б. Спінози, трактат «До вічного миру» І. Канта та його ж «Критики», «Світ як воля та уявлення» А. Шопенгауера, «Логіко-філософський трактат» Л. Вітгенштайна. Особливістю трактату як форми філософського твору є те, що автор намагається якомога повніше розглянути заявлену тему відповідно до критеріїв науковості, подати та обґрунтувати власну точку зору, нерідко полемізуючи з іншими авторами, але, як правило, для того, щоб посилити свою позицію. Паралельно з трактатом і внаслідок тих самих причин виникає і така філософська форма, як стаття. Її можна розглядати як зменшений, більш схематизований і проблемно звужений варіант трактату, оскільки у статті теж монологічно й аргументовано викладають результати міркувань філософа з приводу певної проблеми.

Те, що більшість класичних творів написано у формі трактату, ще не означає, що він є єдиною можливим способом оформлення змісту філософської класики. Сучасні філософи не меншою мірою звертаються до діалогів Платона, ніж до монологічних трактатів Аристотеля, хоча у першого практично немає остаточних відповідей, але, що не менш важливо, зафіксовано сам процес розмірковувань відповідно до сократівського методу, міститься демонстрація різних точок зору на певне питання, що значною мірою стимулює до власного філософування. Вивчаючи проблеми свідомості і самосвідомості, корисно звернутись не тільки до «Метафізичних розмислів» та «Першоначал філософії» Р. Декарта, але й до «Сповіді» А. Августина, яку повною мірою можна називати класичною, хоча за формою вона не є трактатом. Ті, хто розмірковує над проблемами буття людини, її місця у світі, смерті і сенсу життя, не можуть оминати увагою «Думки про релігію та інші предмети» Б. Паскаля, написані у формі філософських афоризмів, в яких у доволі лаконічній формі міститься підсумок його роздумів.

Отже, якщо форма філософського твору залежить від філософського змісту, а такий зміст може бути доволі різноманітним, то, напевне, можна говорити про різні типи філософії, в яких мають місце різні способи оформлення цього змісту. Класичність філософського твору залежить не стільки від його форми, скільки від багатства змісту, оригінальності філософського досвіду автора, глибини його розмірковувань та значущості його ідей в контексті певної філософської традиції. З огляду на це, наприклад, твір «Світ як воля та уявлення» А. Шопенгауера, в якому ірраціональний зміст оформлено раціональною в усіх значеннях цього слова формою, можна вважати філософською класикою так само, як і «Феноменологію духу» Г. Гегеля. І, крім того, всупереч новочасовій настанові на проголошення єдино можливої наукової форми класичної філософії, варто визнати, що твори, написані в іншій формі, зокрема у формі філософського есея або сповіді, теж за певних умов можуть бути визнані класичними.

Висновки

Класична філософія — не позачасова норма філософствування і не взірець для наслідування, не внутрішньо єдиний етап розвитку філософської думки і не телеологічно зорганізований процес, вершиною якого є кращі зразки єдиного типу філософії. Усі ці експлікації класичної філософії, широко представлені у дидактично зручних конструкціях і зазвичай використовувані у навчальному процесі, являють собою результат некритичного перенесення уявлень про класику, вироблених на основі осмислення матеріалу мистецтва, на матеріал філософії. У цій статті здійснено спробу обґрунтувати тезу, що з огляду на суттєві відмінності між мистецтвом і філософією застосування ціннісно-нормативного, історико-дескриптивного та теоретико-типологічного підходів (або поодиночі, або усіх разом, як це представлено, наприклад, у розумінні «класичної німецької філософії») і відповідно використання в межах цих підходів поняття «класична філософія» породжує доволі суттєві проблемні ситуації у конкретних історико-філософських дослідженнях. Такий невтішний висновок породжує низку проблем, головною серед яких є питання, чим є або може бути класична філософія, з огляду на специфіку не тільки поняття «класика», а й на специфіку самої філософії.

ДЖЕРЕЛА

- Гадамер, Г.-Г. (2000). *Истина і метод. Т. I: Герменевтика I: Основи філософської герменевтики*. Київ: Юніверс.
- Многообразие жанров философского дискурса* (2001). Екатеринбург: Банк культурной информации.
- Ойзерман, Т.И. (1999). *Философия как история философии*. Санкт-Петербург: Алетея.
- Перов, Ю.В. (2010). *Лекции по истории классической немецкой философии*. Санкт-Петербург: Наука.

- Погорелов, О. (2001). Природа філософського плюралізму. *Філософська думка*, 5, 5–18.
- Савельєва, І.М., Полетаєв, А.В. (2010). *Классическое наследие*. Москва: Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики.
- Шрамко, Я.В. (2010). Філософія: наука чи світогляд? *Актуальні проблеми духовності*, 11, 98–112.
- Ясперс, К. (2000). *Всемирная история философии. Введение*. Санкт-Петербург: Наука.
- Hegel, G.W.F. (1842). *Vorlesungen über die Ästhetik*. Hrsg. von H.G. Hotho. Erster Theil, Zweite Auflage. Berlin: Verlag von Duncker und Humblot.
- Hegel, G.W.F. (1979). Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Erster Teil. Die Wissenschaft der Logik. In *Werke in zwanzig Bänden. Band 8*. Frankfurt am Main.
- Hegel, G.W.F. (1979). *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*. Hrsg. von H.G. Hotho. Erster Teil. In *Werke in zwanzig Bänden. Band 18*. Frankfurt am Main.
- Herder, J.G. (1965). *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. 2 Bände, Band 2. Berlin; Weimar.

Одержано 28.02.17

REFERENCES

- Gadamer, H.-G. (2000). *Truth and Method. Vol. I: Hermeneutics I: Basics of Philosophical Hermeneutics*. [In Ukrainian]. Kyiv: Universe. [= Гадамер 2000]
- Hegel, G.W.F. (1842). *Vorlesungen über die Ästhetik*. Hrsg. von H.G. Hotho. Erster Theil, Zweite Auflage. Berlin: Verlag von Duncker und Humblot.
- Hegel, G.W.F. (1979a). Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse. Erster Teil. Die Wissenschaft der Logik. In *Werke in zwanzig Bänden. Band 8*. Frankfurt am Main.
- Hegel, G.W.F. (1979b). *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie: Erster Teil*. In *Werke in zwanzig Bänden. Band 18*, Frankfurt am Main.
- Herder, J.G. (1965). *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. 2 Bände, Band 2. Berlin; Weimar.
- Jaspers, K. (2000). *World History of Philosophy. An introduction*. [In Russian]. Saint Petersburg: Nauka. [= Ясперс 2000]
- Oizerman, T.I. (1999). *Philosophy as a History of Philosophy*. [In Russian]. Saint Petersburg: Aleteya. [= Ойзерман 1999]
- Perov, Yu.V. (2010). *Lectures on the History of Classical German Philosophy*. [In Russian]. Saint Petersburg: Nauka. [= Перов 2010]
- Pogorelov, O. (2001). The Nature of Philosophical Pluralism. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 5, 5–18. [= Погорелов 2001]
- Savelieva, I.M., Poletaev, A.V. (2010). *Classical Heritage*. [In Russian]. Moscow: PH GU-VShE. [= Савельєва 2010]
- Shramko, Ya.V. (2010). Philosophy: Science or Worldview? [In Ukrainian]. *Actual problems of mind*, 11, 98–112. [= Шрамко 2010]
- Variety of Philosophical Discourse Genres* (2001). [In Russian]. Yekaterinburg: Bank of cultural information. [= Многообразие 2001]

Received 28.02.17

Oksana Panafidina

WHAT IS CLASSICAL PHILOSOPHY? APPROACHES TO THE UNDERSTANDING OF THE CLASSICS AND THEIR RELEVANCE

The article presents the clarification of the meaning of the term «classical philosophy» which is usually used unproblematically in modern philosophical academic literature and

study books. The author argues that the meaning in which this term is used is unacceptable for effective historico-philosophical research, as it is developed in the approaches to the explication of classics based on the conceptualization of the material of art. Particularly, classical philosophy can be neither a role model nor what appertains entirely to the past, nor an individual type of philosophy. The main idea of the article lies in the fact that we can consider the term «classical philosophy» in both socio-cultural and methodological aspects. Classical philosophy is a meaningful and topical foundation of present-day philosophizing and at the same time it is the way to arrange of huge empirical materials from certain research perspective. This article proves that if we will use such methodological tool as an ideal type «classical philosophy» we can avoid substantial problem situations in the studies of history of philosophy.

Keywords: classics, classical philosophy, philosophical community, ideal type, historico-philosophical research, cultural meaningfulness

Оксана Панафідіна

ЩО ТАКЕ КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ? ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ КЛАСИКИ ТА ЇХНЯ РЕЛЕВАНТНІСТЬ

Стаття присвячена проясненню значення поняття «класична філософія», яке у сучасній філософській науковій та навчальній літературі вживається зазвичай непроблематично. Автор доводить, що те значення, в якому використовується це поняття, неприйнятне для ефективних історико-філософських досліджень, оскільки воно вироблене в межах підходів до експлікації класики, що виникли на підставі осмислення матеріалу мистецтва. Зокрема, класична філософія не може бути ні зразком для наслідування, ні тим, що належить виключно минулому, ні окремим типом філософії. Головна ідея статті полягає в тому, що поняття «класична філософія» можна розглядати в соціокультурному і в методологічному аспектах. Класична філософія — це значима й актуальна основа сучасного філософування і водночас це засіб упорядкування величезного за обсягом емпіричного матеріалу з певного дослідницького ракурсу. У статті доводиться, що застосування такого методологічного інструментарію, як ідеальний тип «класична філософія», дасть змогу уникнути істотних проблемних ситуацій при вивченні історії філософії.

Ключові слова: класика, класична філософія, філософська спільнота, ідеальний тип, історико-філософські дослідження

Панафідіна, Оксана — кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Криворізького державного педагогічного університету.

Panafidina, Oksana — candidate of sciences in philosophy, associate professor at the Department of Philosophy, State Pedagogical University of Kryvyi Rih.
